

Monika WESOŁOWSKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Lublin, Polska
e-mail: monika.wesolowska@umcs.pl

WSIE ZANIKAJĄCE W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

THE DISAPPEARING VILLAGES IN THE LUBLIN VOIVODSHIP

Słowa kluczowe: obszary wiejskie, wyludnianie, województwo lubelskie

Key words: rural areas, depopulation, Lublin Voivodship

Streszczenie Województwo lubelskie wykazuje wiele cech charakterystycznych dla obszarów depresji. Duża część wspomnianego regionu określana jest mianem demograficznego obszaru problemowego. Depopulacja jest jednym z pierwszych symptomów depresji, a jej konsekwencje są trudne do usunięcia.

Wynikiem wyludniania się terenów wiejskich badanego obszaru są między innymi przemiany w jego sieci osadniczej. Obserwuje się trwałe zmiany krajobrazowe (można mówić o tradycyjnych krajobrazach ginących). Wraz z nimi zanikają wartości, które te krajobrazy reprezentują.

Na podstawie danych statystycznych oraz badań terenowych autorka przedstawia zjawisko wyludniania się wsi województwa lubelskiego po roku 1950. Dla poszczególnych jednostek ustaliła tempo spadku liczby ludności. W zależności od charakteru obszaru na którym dana wieś się znajduje, na wybranych przykładach, zaprezentowała zmiany w krajobrazie związane z zanikaniem.

Abstract Lublin Voivodship exhibits many characteristics of the areas of depression. A large part of that region is called the demographic problem area. Depopulation is one of the first symptoms of depression and its consequences are difficult to remove.

The result of depopulation of rural area under consideration are, inter alia, changes in the settlement network. There has been permanently changing landscapes (one can speak of endangered traditional landscapes). Disappear along with them the values that represent the landscapes.

On the basis of statistical data and field research the author presents the phenomenon of depopulation Lublin province after 1950. For individuals determined the rate of decline in population. Depending on the nature of the area in which the village is located, the selected examples, presented changes to the landscape associated with atrophy.

WPROWADZENIE

Zmiany ludnościowe zachodzące na obszarze Polski w latach powojennych cechowały się dużym zróżnicowaniem terytorialnym. Obszary w strefie oddziaływania miast miały z reguły korzystne warunki rozwoju – dzięki dobrej dostępności komunikacyjnej mieszkańcy podmiejskich miejscowości mogli dojeżdżać do pracy w mieście, korzystać z miejskiej sieci handlowej, szkół, placówek kulturalnych itp. Sprzyjało to rozwojowi ludnościowemu na tych terenach. Natomiast w gminach peryferyjnych nastąpił spadek liczby ludności. Proces wyludniania się niektórych obszarów kraju spowodowany był przede wszystkim ujemnym bilansem migracyjnym, utrzymującym się przez cały okres powojenny. Drugim czynnikiem przyspieszającym proces wyludniania się wsi był malejący przyrost naturalny. Słabnące tempo przyrostu naturalnego w wielu gminach Polski nie rekompensowało ubytków migracyjnych.

Przedmiotem badań są wsie województwa lubelskiego, które doświadczyły powyższych przemian, zaś celem studiów jest uzyskanie odpowiedzi na dwa zasadnicze pytania:

- jaka jest skala wyludnienia w poszczególnych wsiach?
- jakie są współczesne konsekwencje depopulacji wsi?

Obszarem badań są wszystkie sołectwa wchodzące w skład województwa, w granicach ustalonych na dzień 1 stycznia 1999 r. Analizie poddano materiały statystyczne GUS obejmujące ponad 3,5 tys. sołectw wiejskich znajdujących się w województwie lubelskim. Artykuł opiera się na analizie bogatej bazy danych statystycznych (z podsystemu „miejscowość”), których przekrój czasowy obejmuje okres od 1950 roku (dane ze Spisów Powszechnych w latach 1950, 1960, 1970, 1978, 1988 i 2002 oraz z Banku Danych Lokalnych). Zebrane dane statystyczne zostały uporządkowane w tzw. dynamiczne szeregi czasowo-terytorialne. Kolejnym etapem było przedstawienie wyników analiz statystycznych w postaci graficznej, tj. wykonanie map (kartogramów). Na ich podstawie wyróżniono wsie o różnej skali spadku zaludnienia.

Kolejnym krokiem były badania terenowe w różnych częściach obszaru badań, czyli tzw. „case studies”. Zostały one przeprowadzone we wsiach wytypowanych na podstawie wspomnianej analizy materiałów statystycznych. Podczas badań terenowych wykonano kartowanie terenu, spis z natury budynków mieszkalnych w poszczególnych wsiach, dokumentację fotograficzną oraz przeprowadzono wywiady wśród mieszkańców. Studia przypadków posłużyły do sformułowania pewnych wniosków ogólnych dotyczących skutków niekorzystnej sytuacji demograficznej, widocznych przede wszystkim w przemianach sieci osadniczej i zmianach krajobrazowych.

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE - OBSZAR PROBLEMOWY O ZNACZENIU OGÓLNOKRAJOWYM

Tematyka ludnościowych obszarów problemowych w Polsce jest przedmiotem zainteresowania ze strony naukowców już od dłuższego czasu. W latach 80. i 90. prowadzone były teoretyczne rozważania w tym zakresie, dotyczące różnych kryteriów wyznaczania obszarów problemowych. W licznych pracach dokonywano także delimitacji takich terenów dla całego kraju lub poszczególnych regionów w oparciu o konkretne wybrane cechy demograficzne. Teoretyczne rozważania na temat ludnościowych obszarów problemowych prowadził m.in. A. Jelonek (1986, 1988). Według niego główne konflikty, jakie rodzą się w przestrzeni w relacji gospodarka–społeczeństwo dotyczą: rozwoju biologicznego, struktur demograficznych i społecznych, stanu i rozmieszczenia ludności oraz ruchów migracyjnych. Dla A. Zagożdżona (1988) ludnościowe obszary problemowe to przede wszystkim tereny odpływu ludności ze wsi. Z kolei P. Eberhardt (1989) wyodrębnił zespół regionów Polski północno-wschodniej, w skład którego wchodzi m.in. region podlasko-nadbużański, janowski-hrubieszowski i roztoczański. Regiony te charakteryzują się przewagą funkcji rolniczej, niskim stopniem uprzemysłowienia i małą gęstością zaludnienia, a procesy wyludniania były długotrwałe i o dużym natężeniu.

Ze względu na marginalizację społeczno-ekonomiczną w Raporcie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego z 2009 Polska wschodnia (w tym woj. lubelskie) wchodzi w skład tzw. obszarów peryferyjnych. Peryferyjność oznacza, że na obszarze tym odnotowuje się bardzo niski wzrost gospodarczy (PKB przypadające na jednego mieszkańca rzadko przekracza poziom 50–60% przeciętnej wartości dla Polski). Istotną rolę w tworzeniu lokalnego PKB odgrywa sektor rolniczy, w którym produkcja rolna jest w dużej mierze anachroniczna – dominują gospodarstwa małe, nieefektywne, niezdolne do podjęcia towarowej produkcji i udziału w gospodarce rynkowej. Ponadto dużym problemem jest przeludnienie agrarne oraz bezrobocie ukryte. Bardzo niski poziom rozwoju gospodarczego silnie odbija się na jakości życia mieszkańców, w wielu sołectwach występuje zjawisko ubóstwa materialnego. Za główną barierę ograniczającą rozwój podaje się położenie geograficzne tego terenu. Lubelszczyzna znajduje się na wschodnich krańcach Unii Europejskiej, zaś bezpośrednio sąsiedztwo Ukrainy i Białorusi nie daje perspektyw dynamizacji obszarów przygranicznych.

WYLUDNIANIE SIĘ WSI WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO W OKRESIE POWOJENNYM

Cechą szczególną województwa lubelskiego jest bardzo wczesne ujawnienie się, a następnie utrwalanie i pogłębienie regresywnych tendencji demograficznych, zwłaszcza na obszarach wiejskich. Wskutek strat wojennych, a następnie działalności UPA, repatriacji lub przesiedlenia ludności ukraińskiej w ramach akcji „WISŁA”, wschodnia część województwa lubelskiego była zaraz po wojnie znacznie wyludniona.

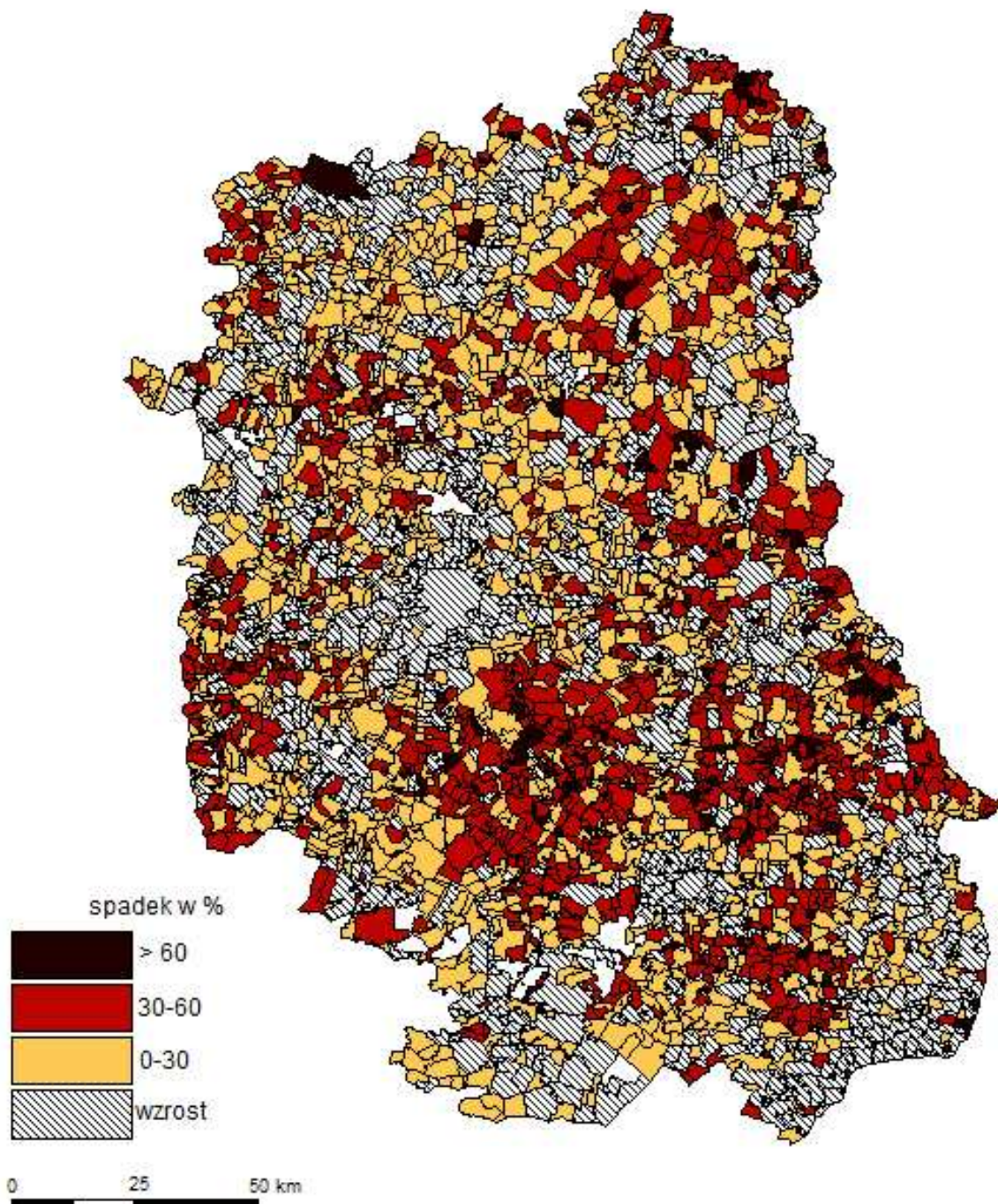
W wyniku tych procesów większość wsi nadbużańskich nie osiągnęła liczby ludności z 1939 r. Z badań autorki wynika, że od roku 1950 spadek liczby ludności dotyczył aż 2562 sołectw (71% wszystkich) (ryc. 1). W 160 jednostkach liczba ludności obniżyła się o ponad 60%, w kolejnych 985 sołectwach odnotowano spadek w przedziale 30-60%.

W licznych sołectwach, położonych głównie na Roztoczu, ubytek ludności nastąpił już w latach 60. Na początku lat 70. proces wyludniania się wsi objął niemal cały obszar Wyżyny Lubelskiej i Roztocza, a także znaczne obszary północnej części województwa. Szczególnie duże nasilenie tego zjawiska miało wówczas miejsce w regionie janowsko-krasnostawsko-hrubieszowskim, oraz przygranicznej części Polesia Lubelskiego. W końcu lat 70. liczba ludności wsi zmalała tam poniżej poziomu z 1950 r. Proces wyludniania się wsi spowodowany był przede wszystkim ujemnym bilansem migracyjnym, utrzymującym się przez cały okres powojenny (Barwińska, 1973; Eberhardt, 1989; Miszczuk, 1993; Flaga, 2002). Drugim czynnikiem przyspieszającym proces wyludniania się wsi był malejący przyrost naturalny. Już od połowy lat 60. słabnące tempo przyrostu naturalnego nie rekompensowało ubytków migracyjnych, zaś od 1996 r. notowany jest ujemny przyrost naturalny. W 2002 r. ubytki naturalne ludności wystąpiły w zdecydowanej większości gmin wiejskich województwa (63% ogółu) i w licznych przypadkach swoją skalą przewyższyły ubytki spowodowane odpływem migracyjnym (Wesołowska, 2006).

Do negatywnych zjawisk towarzyszących procesowi depopulacji zaliczyć należy przede wszystkim znaczne przyspieszenie tempa starzenia się ludności. W wyniku długotrwałego odpływu ludności, oraz dużego spadku liczby urodzeń, ludność Lubelszczyzny należy do najstarszej w Polsce i pod względem odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym ustępuje jedynie województwu podlaskiemu. W przyszłości można spodziewać się pogłębiania niekorzystnych procesów ludnościowych wywołanych przede wszystkim ubytkiem naturalnym, w mniejszym zaś stopniu migracją do miast.

BADANIA TERENOWE

W maju 2010 roku przeprowadzono wśród mieszkańców 5 wsi ankietę oraz wywiady na temat współczesnej sytuacji społeczno-gospodarczej. Do szczegółowych badań terenowych wybrano wsie charakteryzujące się statystycznymi wskaźnikami depopulacji w latach 1950-2002. Badane wsie należą do typu 1 wyróżnionych sołectw (ryc. 2), charakteryzującego się zarówno ubytkiem ludności jak i ubytkiem liczby mieszkań (tab. 1). Wieś Pogranicze i Ladeniska zlokalizowane są w powiecie chełmskim, gminie Dorohusk, Moszenki i Sługocin w powiecie lubelskim, gminie Jastków oraz Siedliszczki w powiecie świdnickim, gminie Piaski. Łącznie wykonano 152 ankiety. Udzielającymi odpowiedzi najczęściej były osoby w przedziale wiekowym 50-70 lat. Najwięcej ankietowanych miało wykształcenie zasadnicze zawodowe, stosunkowo dużo było też osób z wykształceniem podstawowym.

Ryc. 1. Spadek liczby ludności w sołectwach woj. lubelskiego w latach 1950-2002 (w %) *Źródło:* Opracowanie własne na podstawie materiałów statystycznych GUS.

Fig. 1. Decrease in population in villages of the Lublin voivodship in the years 1950-2002 (in %). *Source:* Own elaboration, based on the statistical data of GUS.

Tab. 1. Ubytki mieszkań i ludności w wybranych wsiach województwa lubelskiego w latach 1950-2002

Tab. 1. Decline in dwellings and population in the chosen villages of the Lublin voivodship in the years 1950-2002

	Mieszkania			Ludność		
	1950	2002	spadek %	1950	2002	spadek %
Ladeniska	54	33	38,9	221	103	53,4
Moszenki	51	38	25,5	252	164	34,9
Pogranicze	22	18	18,2	120	75	37,5
Siedliszczki	105	91	13,3	467	335	28,3
Sługocin	52	46	11,5	241	176	27,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów statystycznych GUS

Source: Own elaboration, based on the statistical data of GUS

Ludność to w większości osoby w średnim i starszym wieku, znaczną liczbę mieszkańców stanowią emeryci i renciści. Mało jest osób młodych, które wyjechały poza rodzinną miejscowość w poszukiwaniu pracy. Ankietowani są na ogół zadowoleni z zamieszkiwania w swojej miejscowości, na pytanie: *Czy jesteś zadowolony, że mieszkasz w tej miejscowości?* około 91% odpowiedziało twierdząco, a w grupie niezadowolonych znalazło się tylko 9% pytaných osób.

Wspólną cechą badanych miejscowości jest ich charakter - typowo rolniczy. Poza nielicznymi wyjątkami (np.: w Pograniczu- stawy hodowlane należące do młodego rolnika, który przybył na ten teren (nie jest rdzennym mieszkańcem osady) istniejące gospodarstwa rolne są niskotowarowe. Wielokrotnie w wywiadach pojawiało się zwątpienie i narzekanie na jakość życia na wsi („nie mają ludzie tutaj dobrze” – wypowiedź pani ze wsi Pogranicze). Mieszkańcy pytani o przyszły rozwój wsi upatrują szans rozwoju w rolnictwie oraz w czystym i atrakcyjnym turystycznie środowisku. Jednak nie można oczekiwać, aby na obszarach peryferyjnych, o utrudnionym dostępie komunikacyjnym, turystyka uzyskała rangę równorzędną rolnictwu. Będzie ona prawdopodobnie pełnić funkcję uzupełniającą działalność rolniczą. Niemniej jednak fakt coraz częstszego kupowania na tych terenach działek rekreacyjnych i starych siedlisk przez osoby z dużych miast daje podstawy do traktowania funkcji turystyczno-wypoczynkowej jako perspektywicznej w analizowanych wsiach. Natomiast wśród barier rozwojowych badanych miejscowości zdecydowanie najważniejszy – zdaniem mieszkańców – jest brak inwestorów.

Jeśli chodzi o strefę osiedleńczą, to występujące we wsiach domy są w większości parterowe, pochodzą przede wszystkim z czasów powojennych, przy czym najwięcej jest z okresu 1945-1960. Poza nielicznymi wyjątkami brak jest nowego budownictwa. W ankietowanych wsiach nie doszło do zmiany tradycyjnego układu wiejskiego, zachowały się układy liniowe osadnictwa. Niemniej obserwuje się utratę pewnych symptomów „sielskości” krajobrazu.

Bardzo istotnym elementem krajobrazu wiejskiego był ogród przydomowy. Tradycyjny ogród posiadał drzewka owocowe, zioła i warzywa oraz wielobarwne kwiaty. Pełnił funkcje użytkową oraz estetyczną. Z badań wielu autorów wynika, że zanikają tradycyjne przedogródki wiejskie, zastępują je trawniki i rośliny iglaste (Adamczyk 2004; Trzaskowska i in. 2004). Współcześnie coraz częściej mieszkańcy wsi odchodzą od funkcji użytkowej i dekoracyjnej na korzyść rekreacyjnej. W ankietowanych wsiach tylko w 69% domów zachował się ogródek kwiatowy, 55% posiada ogródek warzywny, natomiast zaledwie 29% sad przydomowy.

W wielu przypadkach tkanka osadnicza ulega stopniowej degradacji (fot. 1). Wielokrotnie mieszkańcy wskazywali miejsca gdzie istniały po wojnie domy, a współcześnie już ich nie ma („połowy ludzi już tu nie ma, tam był dom i wyjechali i tam...” – wypowiedź pani z Pogranicza). We wsi Ladeniska wśród znajdujących się 23 budynków mieszkalnych aż 9 stanowią pustostany. Jednak wieś ta ma „potencjał turystyczny”. Wieś Ladeniska można traktować jako enklawę tradycji, a zachowana sielskość krajobrazu może doprowadzić do zmiany funkcji wsi. Dwa stare domy zostały wykupione przez ludność miejską, odremontowane, pełnią obecnie funkcje tzw. „drugich domów” (fot. 2).

Podobne zjawisko zaobserwowano w Siedliszczkach - wieś powoli zatracą swój „swojski” charakter, pojawiają się domy weekendowe mieszkańców miast (m. in. z Warszawy i Chełma). Niejednokrotnie wymiana bądź modernizacja budynków następowała bez kontynuacji tradycyjnych form zabudowy regionalnej, przez co spowodowała dysharmonię w tradycyjnym wizerunku wsi (fot. 3).

Fot. 1. Ladeniska – zdewastowane Gospodarstwo.

Photo 1. Ladeniska – ruined farm.

Fot. 2. Stare siedlisko w Ladeniskach służące jako „drugi dom”.

Photo 2. Old farm in Ladeniska, used as “second house”.

Wśród mieszkańców miast rośnie zainteresowanie wypoczynkiem w wiejskim krajobrazie. Przyczynia się to z pewnością do ekonomicznego wzmocnienia obszarów wiejskich, ale może stanowić zagrożenie dla wielu wartości kulturowych, społecznych i przestrzennych.

Fot. 3. Nowa zabudowa we wsi Siedliszczki.

Photo 3. New buildings in Siedliszczki.

We wsi Ladeniska zaobserwowano korzystną tendencję w kształtowaniu krajobrazu osadniczego wsi. Budynki są odremontowywane według tradycyjnych wzorów i z użyciem tradycyjnych materiałów co niewątpliwie wpływa na harmonię krajobrazu.

RUCH BUDOWLANY JAKO WYZNACZNIK PRZEKSZTAŁCEŃ TRADYCYJNYCH KRAJOBRAZÓW WIEJSKICH

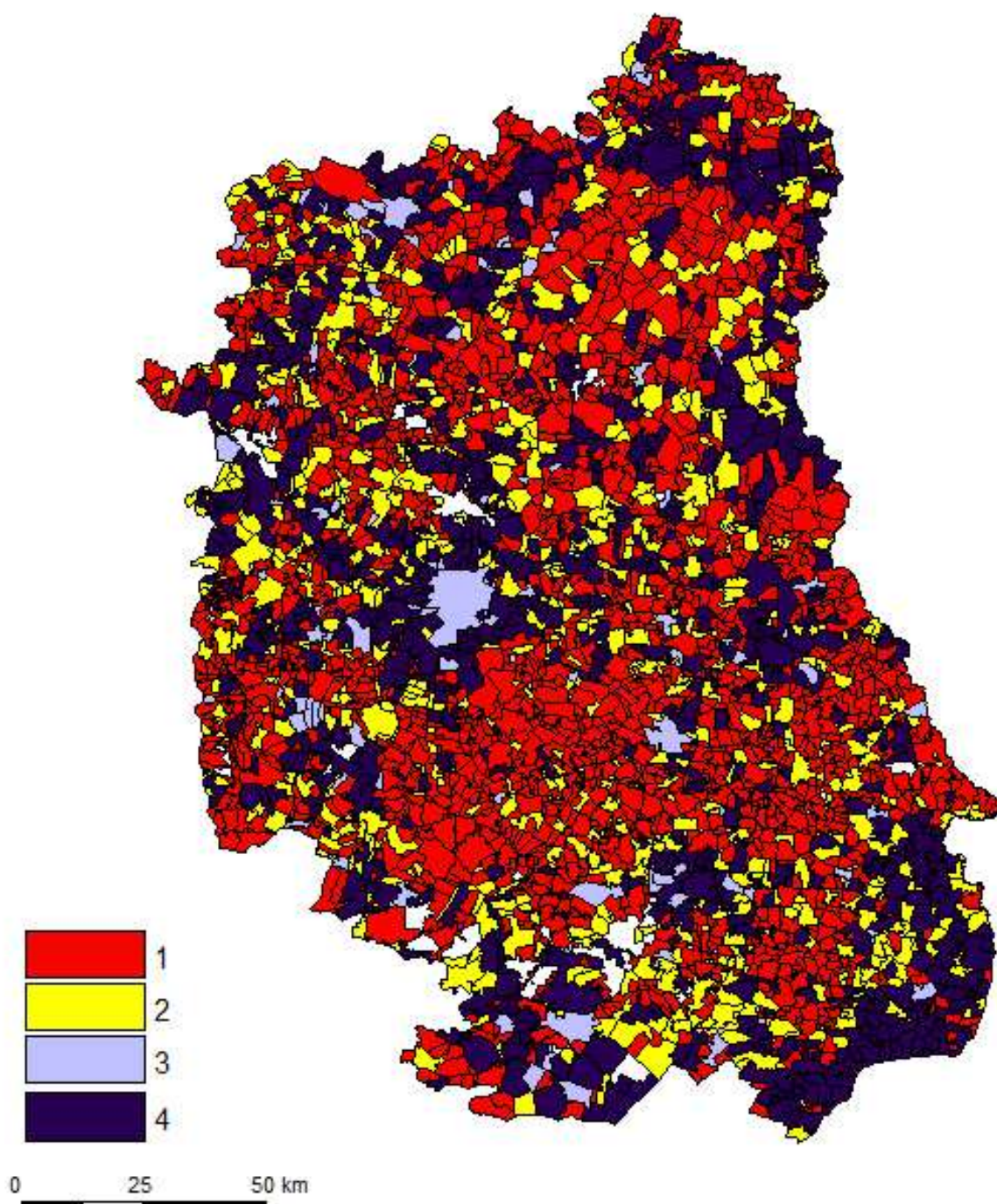
Obserwowane od kilkunastu lat na terenach wiejskich procesy społeczno-gospodarcze wyraźnie wskazują, że największe zmiany dokonują się w dwóch typach obszarów: w strefach podmiejskich większych miast oraz w rejonach o wysokich walorach turystycznych (Wesołowska, 2006). Z badań autorki wynika, że sołectwa o bardzo wysokim wskaźniku aktywności budowlanej są zlokalizowane w bliskiej odległości od ośrodka miejskiego. Szczególnie silny jest wpływ Lublina. Jego oddziaływanie w zakresie budownictwa mieszkaniowego zaznacza się wyraźnie na obszarach wiejskich położone w promieniu około 30 km (ryc. 2 – typ 4).

„Rozlewanie się” zabudowy wokół Lublina było dotychczas najbardziej intensywne w czterech gminach bezpośrednio sąsiadujących z miastem. Od strony północnej była to gmina Niemce, posiadająca najatrakcyjniejsze tereny krajobrazowe i najmniejsze ograniczenia wynikające z ochrony terenów rolnych. Tereny te sąsiadują z dużym osiedlem mieszkaniowym Czechów znajdującym się w obrębie miasta. Problemem intensyfikacji i rozlewania się zabudowy po północnej stronie miasta jest jednak zagrożeniem dla doliny rzeki Ciemięgi, która także traktowana jest jako ważny element atrakcyjności zamieszkania.

Od strony zachodniej Lublina obszarem intensywnej ekspansji zabudowy są dwie gminy: Jastków i Konopnica. Gmina Jastków ma także tereny atrakcyjne krajobrazowo, w tym część doliny Ciemięgi.

Traktowanie krajobrazu wyłącznie jako towaru skutkuje tworzeniem atrakcyjnego „produktu turystycznego”, zgodnego z utrwalałym w świadomości miejskich konsumentów tylko powierzchownym wizerunkiem wiejskiej idylli. Turystyka opiera się zwykle na konsumpcji zasobów, co nieuchronnie pociąga za sobą komodyfikację krajobrazu i dziedzictwa kulturowego.

Z drugiej strony może być sposobem zaangażowania zarówno lokalnych społeczności, jak też przyjezdnych w ochronę miejscowego krajobrazu (Raszeja, 2009).

Ryc. 2. Typy sołectw województwa lubelskiego (1950-2002)

1-spadek liczby mieszkań i ludności; 2-spadek ludności, wzrost mieszkań; 3-spadek mieszkań, wzrost ludności; 4-wzrost ludności i mieszkań

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów statystycznych GUS.

Fig. 2. Types of villages in the Lublin voivodship (1950-2002)

1 – decrease in dwellings and population; 2 – decrease in population, increase in dwellings;
3 – decrease in dwellings, increase in population; 4 – increase in dwellings and population

Source: Own elaboration, based on the statistical data of GUS.

Jest położona po nawietrznej stronie miasta. Ma sprzyjający klimat i w sąsiedztwie budownictwo mieszkaniowe w zachodniej części Lublina. Podobne czynniki przesądziły o rozwoju ruchu budowlanego w gminie Konopnica. Od strony południowej dotychczas jedynie gmina Głusk była terenem intensywnego ruchu budowlanego. Ten obszar traktowany jest w odczuciu jego mieszkańców jako integralna część miasta.

Dotychczas nieco mniej intensywnie rozwijała się zabudowa gmin położonych na południe od gmin: Głusk i Konopnica, a usytuowanych także w niedalekiej odległości od Lublina. Są to gminy: Strzyżewice i Niedrzwica, gdzie przeważało osadnictwo zagrodowe, związane z rolnictwem i z dojazdami do pracy. Sytuowanie budynków jednorodzinnych wśród zabudowy zagrodowej na ogół było traktowane jako mało atrakcyjne. Obecnie ten kierunek ekspansji zabudowy zyskał na znaczeniu, zwłaszcza, że istotnie wyczerpały się już możliwości zabudowy gmin po stronie północnej miasta.

Rozprzestrzenianie się miast jest niewątpliwie skutkiem wielostronnie działających sił społeczno-ekonomicznych w przestrzeni lokalnej. Zwykle przeważają interesy indywidualnych użytkowników przestrzeni. Wolny rynek jest z natury czynnikiem pogarszającym ład przestrzenny, w tym zwłaszcza w obszarach okolicznych. Zróżnicowany do niedawna krajobraz wiejski jest stopniowo modyfikowany i w wielu przypadkach degradowany poprzez wprowadzanie na tereny tradycyjnych wsi zabudowy miejskiej. Pomimo wzrastającej liczby domów na terenach podmiejskich można mówić o zanikaniu wzorców, pewnych wyznaczników wiejskości. Potrzebna jest reforma systemu prawa tworząca możliwości racjonalnego kształtowania układów osadniczych, głównie aglomeracji miejskich, dostosowanie ich do istniejących uwarunkowań przyrodniczych, kulturowych, społecznych, funkcjonalnych i innych istotnych w danym miejscu.

Rzeczywisty ubytek domów dotyczy ponad połowy sołectw województwa lubelskiego. Oczywiście proces zaniku wsi przybiera różne tempo, niemniej od roku 1950 aż w 1818 wsiach (50,6% ogółu), oprócz spadku liczby ludności, nastąpił ubytek liczby mieszkań (ryc. 2). Nie ulega wątpliwości, że potencjalne możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego są większe w wypadku dominacji osiedli dużych, skoncentrowanych, z niewielkim zakresem rozproszenia, ale o znacznym stopniu złożoności morfologicznej. Natomiast osiedla wiejskie małe, luźne, o prostych układach morfologicznych lub wsie rozproszone nie sprzyjają takim procesom (Heffner, 2000).

O ile w miejscowościach położonych w bliskim sąsiedztwie miast można spodziewać się „odbudowy” tkanki osadniczej (oczywiście według nowych, miejskich wzorców), to na terenach marginalnych, o utrudnionym dostępie komunikacyjnym, dojdzie do degradacji tkanki osadniczej, co w konsekwencji doprowadzi do zaniku wsi.

WNIOSKI

Przeprowadzona analiza pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- na terenie województwa lubelskiego istnieje wiele sołectw, w których obserwuje się spadek liczby ludności. W ponad połowie obserwuje się także ubożenie tkanki osadniczej;
- w strefach podmiejskich i wzdłuż ciągów komunikacyjnych następuje rozwój zabudowy mieszkaniowej, jednak dochodzi do przekształcania typów morfogenetycznych oraz zmiany funkcji wsi z rolniczej na mieszkaniową;
- na niektórych obszarach, o szczególnych walorach krajobrazowych, tradycyjny krajobraz wsi utrwalany jest przez ludność przybyłą na te tereny, głównie z dużych miast, która wykupuje siedliska w celu przekształcenia ich w tzw. „drugie domy”, nie naruszając przy tym tradycyjnych wzorców budowlanych;
- na obszarach peryferyjnych, typowo rolniczych, postępuje stopniowa degradacja tkanki osadniczej i rzeczywiste zanikanie osad.

LITERATURA

- Adamczyk J., 2004: Ogrody przydomowe jako element kształtowania krajobrazu współczesnej polskiej wsi [w:] *Krajobraz i ogród wiejski*, t. 3: 77-81.
- Barwińska L., 1973: Sytuacja demograficzna wsi lubelskiej na tle Polski 1960-1970, WUS, Lublin.
- Duszyńska E., 1947: Kształty osiedli wiejskich w woj. Lubelskim [w:] *Planowanie Przestrzenne, Region Lubelski I*, Wydawnictwo Ministerstwa Odbudowy nr 7, Główny Urząd Planowania Przestrzennego, Warszawa: 43-45.
- Eberhardt P., 1989: Regiony wyludniające się w Polsce, *Prace Geogr.*, 148, IGiPZ PAN, Warszawa.
- Flaga M., 2002: Zmiany zaludnienia na obszarach wiejskich województwa lubelskiego po roku 1989, *Annales UMCS, sec. B, vol. LVII, 12*, Lublin: 211-233.
- Heffner K., 2000: Typologia gmin wiejskich w Polsce pod kątem widzenia układów osadniczych. [w:] *Lokalne bariery rozwoju obszarów wiejskich*, (red.): A. Rosner, Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA), Warszawa: 65-85.
- Jelonek A., 1986: Obszary zagrożeń demograficznych, *Folia Geographica, Seria Geographica-Oeconomica*, 19, Kraków: 33-49.
- Jelonek A., 1988: Obszary problemowe w zakresie zagrożeń demograficznych w Polsce [w:] *Problemy geografii osadnictwa i ludności*, Seria Geografia, 42, UAM, Poznań: 67-77.
- Miszczyk A., 1993: Wyludnianie się wsi a rolnictwo wschodniej Lubelszczyzny, *Dokumentacja Geograficzna IGiPZ PAN*, z. 2, Warszawa.
- Raporty 2009: Identyfikacja i delimitacja obszarów problemowych i strategicznej interwencji w Polsce. Wnioski z analiz. Narodowa Strategia Spójności. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Instytut Badań Strukturalnych.
- Raszeja E., 2009: Krajobraz wiejski – wartość czy towar? Problemy promocji, komodyfikacji i autentyczności w projektowaniu zagospodarowania rekreacyjnego. *Nauka Przyr. Technol.* 3, 1: 1-9.
- Trzaskowska E., Sobczak K., Falinska-Król J., 2004: Przedogródki wiejskie i miejskie Lubelszczyzny [w:] *Krajobraz i ogród wiejski*, t.3: 135-138.
- Wesołowska M., 2006: Rozwój budownictwa mieszkaniowego a przemiany przestrzenne wsi województwa lubelskiego, *Studia Obszarów Wiejskich*, tom 10, Warszawa: 139.
- Zagożdżon A., 1988: Kilka uwag o obszarach problemowych [w:] *Gospodarka przestrzenna, region, lokalność*, Biul. KPZK, 138, Warszawa: 137-147.